

Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

УДК 349.6

Боснюк Юлія Павлівна

*аспірантка кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Bosniuk Yuliia

*Graduate Student of the Department of
Civil Law discipline of the Faculty of Law
Lesya Ukrainka Volyn National University*

**ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ
БІОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ
LEGISLATIVE PROVISION OF PHYTOSANITARY MEASURES OF
BIOTECHNOLOGICAL NATURE**

Анотація. Вступ. Актуальність проблем формування дієвого фітосанітарного законодавства лише набирає обертів, оскільки нові екологізаційні цілі, які проголошує ЄС у своєму політико-правовому курсі Green Deal, вказують на чергову перспективу реформування фітосанітарних правил. У цих умовах Україні надзвичайно важливо визначити реальний стан свого фітосанітарного законодавства, його проблемні та позитивні ознаки, виявити оптимальні шляхи подальшого удосконалення, урахувавши потреби гарантування продовольчої безпеки, захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, суспільства та майбутніх поколінь. фітосанітарних заходів біотехнологічної природи в контексті вимог ЄС.

Мета статті – дослідження стану законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві, виявлення недоліків і прогалин в законодавстві в даній сфері, дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення біобезпеки.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правове забезпечення щодо регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи, а також, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царин застосування фітосанітарних заходів та використання біотехнологій в сільському господарстві України. У процесі дослідження законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи було використано філософські (загальнонаукові) та окремі наукові методи пізнання, зокрема, метод системно-структурного аналізу, історичний, порівняльно-правовий методи, логіко-структурний та інші наукові методи дослідження правових явищ. Системно-структурний метод застосовано для дослідження понять біотехнологічного та біологічного способів досягнення фітосанітарної безпеки, визначення поняття біотехнології. Застосування історичного методу дослідження правових явищ дозволило проаналізувати ретроспективні аспекти становлення правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві України. Формально-логічний метод застосовувався при побудові структури дослідження, при викладі основних положень, формулюванні визначень та категорій, обґрунтуванні висновків та рекомендацій. За допомогою формально-логічного методу досліджувалися аграрне та екологічне законодавство та практика його застосування. Порівняльно-правовий метод використовувався для вивчення різних наукових підходів до змісту та форми правового регулювання застосування фітосанітарних заходів

біотехнологічної природи за правом України, СОТ та ЄС. Формулювання висновків і пропозицій, які містяться у науковому дослідженні, зроблено за допомогою методу догматичного (логічного) аналізу і тлумачення правових норм.

Результати. У науковій публікації розкрито зміст поняття біотехнології, біотехнологічного та біологічного способу досягнення фітосанітарної безпеки та встановлено їх відмінності.

Здійснено огляд нормативно-правових актів у сфері застосування біотехнологій в Україні. Встановлено, що міжнародно-правове регулювання використання ГМ-технологій для вирішення фітосанітарних проблем має певні обмеження.

Проведено аналіз вітчизняного законодавства яке регулює відносини створення, обігу та використання ГМО та встановлено існування двох основних принципових засад регламентації цих правовідносин: обов'язкової державної реєстрації та маркування.

Зроблено висновки щодо невідповідності фактичних відносин з використання генетично модифікованих рослин стану вітчизняного законодавства у цій сфері, для якого характерні відсутність механізмів убезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу генетично модифікованих рослин; побудова усього правового регулювання поводження із ГМО на лише двох ключових правових засадах: державній реєстрації та маркуванні.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на встановленні відповідності (невідповідності) фактичних відносин з використання генетично модифікованих рослин стану вітчизняного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: фітосанітарні заходи, фітосанітарна безпека, сільське

господарство, шкідники, захист рослин, пестициди, агрохімікати, аграрне право, ГМО, СОТ.

Summary. Introduction. *The relevance of the problems of forming effective phytosanitary legislation is only gaining momentum, as the new environmental goals announced by the EU in its political and legal Green Deal course point to another prospect of reforming phytosanitary rules. In these conditions, it is extremely important for Ukraine to determine the real state of its phytosanitary legislation, its problematic and positive signs, to identify optimal ways of further improvement, taking into account the needs of guaranteeing food security, protecting the interests of agricultural producers, society and future generations. phytosanitary measures of biotechnological nature in the context of EU requirements.*

The purpose *of the article is to study the state of legislative support for phytosanitary measures of a biotechnological nature in agriculture, to identify shortcomings and gaps in legislation in this area, to study international legal acts in the field of biosafety.*

Materials and methods. *The materials of the research are normative and legal support for the regulation of the use of phytosanitary measures of a biotechnological nature, as well as the work of domestic and foreign authors who conduct their scientific and practical research in the areas of the application of phytosanitary measures and the use of biotechnology in the agriculture of Ukraine. Philosophical (general scientific) and separate scientific methods of cognition were used in the process of researching the legislative provision of phytosanitary measures of a biotechnological nature, in particular, the method of system-structural analysis, historical, comparative-legal methods, logical-structural and other scientific methods of researching legal phenomena. The system-structural*

method is applied to research the concepts of biotechnological and biological methods of achieving phytosanitary safety, definition of the concept of biotechnology. The application of the historical method of researching legal phenomena made it possible to analyze the retrospective aspects of the formation of legal regulation of the use of phytosanitary measures of a biotechnological nature in the agriculture of Ukraine. The formal-logical method was used when building the structure of the research, when presenting the main provisions, formulating definitions and categories, substantiating conclusions and recommendations. Agrarian and environmental legislation and the practice of its application were studied using the formal-logical method. The comparative legal method was used to study different scientific approaches to the content and form of legal regulation of the application of phytosanitary measures of a biotechnological nature under the law of Ukraine, the WTO and the EU. The formulation of the conclusions and proposals contained in the scientific study is made using the method of dogmatic (logical) analysis and interpretation of legal norms.

Results. *The scientific publication reveals the meaning of the concept of biotechnology, biotechnological and biological methods of achieving phytosanitary safety and establishes their differences.*

A review of normative legal acts in the field of application of biotechnology in Ukraine was carried out. It was established that the international legal regulation of the use of GM technologies to solve phytosanitary problems has certain limitations.

An analysis of the domestic legislation that regulates the relations of creation, circulation and use of GMOs was carried out and the existence of two main principles of regulation of these legal relations was established: mandatory state registration and labeling.

Conclusions were made regarding the inconsistency of the actual relations

with the use of genetically modified plants with the state of domestic legislation in this area, which is characterized by the lack of mechanisms to ensure traditional and organic agriculture from the possible negative impact of genetically modified plants; construction of the entire legal regulation of GMO handling on only two key legal bases: state registration and labeling.

Discussion. *In further scientific research, it is proposed to focus attention on establishing the conformity (non-conformity) of the actual relationship with the use of genetically modified plants to the state of domestic legislation in this area.*

Key words: *phytosanitary measures, phytosanitary safety, agriculture, pests, plant protection, pesticides, agrochemicals, agrarian law, GMO, WTO.*

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток сільського господарства породжує новітні способи фітосанітарного захисту рослин. Найбільш активно це відбувається у напрямі пошуку нових хімічних речовин та сполук, які здатні виконувати функції пестицидів та агрохімікатів. Проте, суцільна хімізація аграрного виробництва із вирішення одних проблем перетворилася у джерело інших. Саме тому особлива увага нині приділяється розробці таких способів фітосанітарного захисту, які могли би позиціонуватися як ефективна альтернатива хімічному навантаженню на довкілля.

Актуальність проблем формування дієвого фітосанітарного законодавства лише набирає обертів, оскільки нові екологізаційні цілі, які проголошує ЄС у своєму політико-правовому курсі Green Deal, вказують на чергову перспективу реформування фітосанітарних правил. У цих умовах Україні надзвичайно важливо визначити реальний стан свого фітосанітарного законодавства, його проблемні та позитивні ознаки, виявити оптимальні шляхи подальшого удосконалення, ураховуючи потреби гарантування продовольчої безпеки, захисту інтересів сільськогосподарських

товаровиробників, суспільства та майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних учених-правознавців, зокрема: В. В. Волощенко [1], А. В. Духневича [2], Г. С. Корнієнко [3], В. І. Курила [4], Т. В. Курман [5], О. Ю. Піддубного [6], В. А. Поліщука [7], А. М. Радченко [8], Н. С. Стемпаковської [9], Н. В. Фролової [10], та інших. Зокрема, В. В. Волощенко, заявлену проблематику опосередковано розкрив крізь призму дослідження забезпечення біологічної безпеки при поводженні з ГМО. А. В. Духневич, питанням законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів присвятив увагу в контексті з'ясування юридичної природи Угод СОТ, зокрема, Угоди про сільське господарство СОТ та механізмів її реалізації в Україні. Г. С. Корнієнко фітосанітарні заходи досліджувала у світлі правового регулювання відносин в галузі застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин, Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин в площині глобалізації проблеми біозпеки репрезентоване у працях В. І. Курила. Т. В. Курман правове регулювання застосування фітосанітарних заходів вивчає крізь призму регіональної аграрної політики як основи сталого розвитку сільськогосподарського виробництва в регіоні, а також правових можливостей та форм участі в цьому процесі сільськогосподарських товаровиробників. О. Ю. Піддубний значну кількість власних досліджень присвятив дослідженням категорійно-понятійному апарату правовідносин у сфері біотехнологій. Вагомий вклад у вивченні заявленої проблематики здійснив В. А. Поліщук, актуалізувавши увагу на організаційно-правових питаннях внутрішньодержавної підтримки розвитку промислового садівництва в Україні. Теоретично осмислив місце сорту рослин у системі аграрних правовідносин А. М. Радченко, розкривши правові дефініції

вказаної категорії. З позиції міжнародно-правового регулювання обігу генно-модифікованої продукції Н. С. Стемпаковська аналізує справи, які розглядалися у рамках СОТ відповідно до Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, підняла питання проведення належної оцінки ризиків. У свою чергу, Н. М. Фролова здійснила комплексне дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення біобезпеки.

Разом з тим, у світлі підписання Угоди про асоціацію з ЄС, гострою необхідністю приведення національного законодавства до вимог ЄС, актуалізується необхідність аналізу здійснення правового регулювання фітосанітарних заходів у сільському господарстві України, вдосконалення чинного законодавства у цій сфері та практики його застосування загалом.

Метою статті є дослідження стану законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві, виявлення недоліків і прогалин в законодавстві в даній сфері, дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення біобезпеки.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалами дослідження є нормативно-правове забезпечення щодо регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи, а також, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царин застосування фітосанітарних заходів та використання біотехнологій в сільському господарстві України.

У процесі дослідження законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи було використано філософські (загальнонаукові) та окремі наукові методи пізнання, зокрема, метод системно-структурного аналізу, історичний, порівняльно-правовий методи, логіко-структурний та інші наукові методи дослідження правових явищ. Системно-структурний метод застосовано для дослідження понять

біотехнологічного та біологічного способів досягнення фітосанітарної безпеки, визначення поняття біотехнології. Застосування історичного методу дослідження правових явищ дозволило проаналізувати ретроспективні аспекти становлення правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві України. Формально-логічний метод застосовувався при побудові структури дослідження, при викладі основних положень, формулюванні визначень та категорій, обґрунтуванні висновків та рекомендацій. За допомогою формально-логічного методу досліджувалися аграрне та екологічне законодавство та практика його застосування. Порівняльно-правовий метод використовувався для вивчення різних наукових підходів до змісту та форми правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи за правом України, СОТ та ЄС. Формулювання висновків і пропозицій, які містяться у науковому дослідженні, зроблено за допомогою методу догматичного (логічного) аналізу і тлумачення правових норм.

Виклад основного матеріалу. Біотехнологія (від грец. *bios* – життя, *techné* – мистецтво, майстерність і *logos* – слово, навчання) – це використання живих організмів і біологічних процесів у виробництві [10, с. 158-161]. Біотехнологія визначається у вітчизняній юридичній науці як усі види робіт, при яких із сировинних матеріалів за допомогою живих організмів і біологічних процесів виробляються ті чи інші продукти, і яка охоплює сукупність методів: мікробіологічний синтез, генну інженерію, клітинну та білкову інженерію, інженерну ензимологію, культивування клітин рослин, тварин і бактерій, методи злиття клітин тощо. У результаті чого пропонується визначення біотехнології як системи прийомів цілеспрямованого використання біологічних систем, живих організмів, їх похідних, або процесів життєдіяльності з метою отримання економічного чи іншого

корисного ефекту [11, с. 117-120].

Тобто полягає, зокрема, у створенні таких сортів сільськогосподарських рослин, які були би стійкими до шкідників та хвороб, не потребували би серйозного хімічного супроводу біотехнологічний спосіб фітосанітарного захисту під час своєї культивуації. Такий спосіб виглядає надзвичайно привабливо, оскільки має довгострокові переваги, однак він межує із ризиками іншого характеру.

Щодо різниці між біотехнологічним та біологічним способами досягнення фітосанітарної безпеки, то варто зазначити, що вона має юридичний зміст: біотехнологічний спосіб фітосанітарного захисту полягає, зокрема, у створенні таких сортів сільськогосподарських рослин, які були би стійкими до шкідників та хвороб (регулюється законодавством про селекцію та про ГМО); біологічний спосіб полягає у використанні для захисту рослин від шкідливих організмів їхніх природних ворогів, продуктів їхньої життєдіяльності, мікроорганізмів (регулюється законодавством про захист рослин, про органічне виробництво, про тваринний світ тощо).

Наразі існує два основних способи утворення нових рослин: селекція та генетична модифікація.

Інноваційна діяльність у сільському господарстві має особливий об'єкт правового регулювання, серед яких виокремлюються нові сорти рослин. Підґрунтям для успішного розвитку рослинництва є селекційні, культурні рослини, які були доведені до такого стану шляхом відбору, схрещування для отримання сильніших продуктивних властивостей відповідних культур рослинного походження. Результатом цих дій є виведення конкретного сорту рослин. Сорт рослини, як результат інтелектуальної діяльності людини, підлягає захисту з боку держави. В Україні прийнятий 21.04.1993 року Закон «Про охорону прав на сорти рослин», діє система органів, призначених

охороняти права на сорти рослин [3, с. 385-389].

Найефективнішим та економічно вигідним є широке впровадження нових сортів рослин із підвищеною зимо- та холодостійкістю, посухо- та жаростійкістю, стійкістю проти вилягання, випрівання, видування тощо в сільськогосподарське виробництво, оскільки, вважається, що сорт рослин є найдешевшим засобом підвищення врожайності, поліпшення якості продукції, зниження її собівартості [8, с. 5-15]. Саме тому недивно, що українські виробники прагнуть вирощувати ті сорти фруктів та ягід, які вимагаються ринком в Україні та затребувані за кордоном. Однак лише деякі з них зареєстровані в Україні. Придбати необхідний садивний матеріал на зовнішньому або внутрішньому ринках таких сортів практично неможливо, оскільки за законом ввезти з-за кордону дозволено лише ті сорти, які включено до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Придбати садивний матеріал сортів, не включених до реєстру, в українського виробника теж немає можливості, оскільки сертифікації підлягає садивний матеріал сорту, включеного до цього ж Реєстру. Маємо по суті «зачароване коло» у системі державної реєстрації сортів рослин. Як вказує В. А. Поліщук, аналіз нормативно-правового регулювання державної реєстрації сортів показує, що в Україні існує складна, довготривала в часі, фінансово витратна система і процедура державної реєстрації сортів, що створює реальні перешкоди для вітчизняних та іноземних селекціонерів поширювати свої сорти в Україні [7, с. 95-98].

Незважаючи на те, що селекція є прогресивним, посиленним видом природного процесу – відбору найбільш життєздатних, найбільш оптимальних за певними критеріями сортів, вона все ж має свої межі. Тому з'явився та стрімко розвивається метод генної інженерії, за допомогою якого відбувається вторгнення до генетичних конструкцій та створення нових

рослин із необхідними заданими ознаками.

Традиційно тема ГМО-рослин надзвичайно дискусійна. Утворилися групи прихильників та противників відповідного способу вирішення фітосанітарних, продовольчих, екологічних та інших проблем сучасності.

На міжнародному рівні існують два спеціальних документи, які безпосередньо спрямовані на регулювання новітньої її складової – генно-інженерної діяльності – це Конвенція про біологічну різноманітність від 05 липня 1992 року та Картахенський протокол про біобезпеку від 29 січня 2000 року.

Указаний Протокол охоплює всі аспекти, пов'язані з використанням ГМО, у т.ч. цілеспрямоване їх вивільнення у довкілля. Протокол визначає правила застосування процедур попередньої обґрунтованої згоди, ідентифікації, експертизи, обробки, інформування тощо. Істотне значення має положення про юридичні наслідки поведінки, яке базується на принципі «обережності», який слугує підставою для накладення заборони на ввезення ГМО за умов недостовірних даних щодо оцінки ризику, наукової невизначеності шкідливих наслідків запропонованої діяльності на природне середовище, а також із нестачею відповідних наукових інформаційних даних, що стосуються масштабів можливого несприятливого впливу ГМО на збереження і стале використання біорізноманіття в країні імпорту (ст. 11) [4, с. 97-116].

Проблема полягає у тому, що біотехнологічний спосіб фітосанітарного захисту полягає у цілеспрямованому та масштабному поширенні ГМ рослин та мікроорганізмів у навколишнє природне середовище. Саме тому надзвичайної актуальності набуває питання про врегулювання обороту ГМО. Нині має місце конфлікт між двома різними підходами до міжнародно-правового регулювання ГМО: з одного боку, практика розвитку виробництва

ГМО в США і Канаді, заснована на наукових дослідженнях та оцінці ризиків, «хоча передбачається, що нульовий рівень ризику в безпеці продуктів – поняття суто гіпотетичне»; з іншого боку – бачення даної проблеми в ЄС, засноване на крайній обережності використання ГМО, а також виражене в обов'язковому маркуванні цих продуктів. Це серйозне протистояння має багатомільярдні торговельні наслідки протягом не одного десятиріччя. Не дивно, що цю проблему на міжнародному рівні намагалися вирішити за допомогою права СОТ.

Однак існує низка проблем у сучасному праві СОТ, що не дає змоги на належному рівні здійснювати міжнародно-правове регулювання ГМО. СОТ чітко визнає право країн-учасниць на реалізацію заходів, спрямованих на захист здоров'я людей, тварин і рослин (ст. XX ГАТТ). Таким чином, СОТ не може бути прямо залучена до реалізації будь-яких владних повноважень у внутрішньодержавні заходи, що стосуються тестування, схвалення ГМО [2, с. 289-294]. Тобто дієве міжнародно-правове регулювання використання ГМ-технологій для вирішення фітосанітарних проблем має певні обмеження.

Тим часом, ГМО почали широко використовуватися в сільському господарстві шляхом створення трансгенних рослин, що здатні протистояти шкідникам, та трансгенних бактерій, що здатні, наприклад, знищувати певний вид шкідника або поглинати CO₂ [9]. Постає питання, наскільки українське законодавство готове до впровадження відповідних біотехнологічних фітосанітарних заходів?

На сьогодні законодавство у сфері застосування біотехнологій в Україні лише починає формуватися. Ядром цього законодавства слід визнати спеціальний Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Крім того, аналіз свідчить про те, що значна група законодавчих

актів опосередковано регулює питання біобезпеки через загальні правові вимоги щодо охорони здоров'я людини, довкілля від впливу небезпечних факторів фізичної, хімічної та біологічної природи: Основи законодавства про охорону здоров'я, закони України «Про лікарські засоби» [12], «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [13], «Про пестициди та агрохімікати» та деякі інші.

Однак при цьому існує спеціальне біотехнологічне законодавство, яке зародилося ще до появи основного закону в цій сфері. Наприклад, перші еколого-правові згадки про біотехнологічні пошуки можна зустріти ще у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), ст. 53 якого передбачає, що підприємства, установи й організації зобов'язані забезпечувати екологічно безпечне виробництво, зберігання, транспортування, використання, знищення, знешкодження і захоронення мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин і предметів біотехнології, розробляти й здійснювати заходи щодо запобігання та ліквідації наслідків шкідливого впливу біологічних факторів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини [14]. Відповідні вимоги до ГМ-рослин накопичувалися поступово, зокрема, з 1998 року діяв Тимчасовий порядок ввезення, державного випробування, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин в Україні, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 року № 1304.

Незважаючи на прийняття молодого Українською державою таких нормативно-правових актів і норм, спрямованих на регулювання відносин у сфері ГМО, вони не склали повноцінне законодавство. Дуже образно з цього приводу тоді писала Л. В. Струтинська-Струк: «Протягом останніх років у правовому регулюванні питань біобезпеки в процесі генно-інженерної діяльності спостерігається тенденція, яку можна охарактеризувати як

«латання дір»: до окремих різногалузевих нормативно-правових актів вносяться незначні зміни та доповнення, які докорінним чином не вирішують проблему, а часом внаслідок неузгодженості вносять плутанину в правове регулювання відповідних відносин» [15, с. 149-155].

Найбільшу свою увагу проблемі регулювання ГМО вітчизняний законодавець приділив під дією зовнішніх обставин, а саме у рамках вимушеної адаптації законодавства до вимог права СОТ під час підготовки до вступу до цієї організації.

У 2007 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО» [16]. Майже одночасно Кабінет Міністрів України видав постанову про обов'язкове маркування продуктів харчування із вмістом ГМО, яка мала набрати чинності з 1 листопада 2007 року, але була відкладена через сильне лобіювання виробників та імпортерів м'ясопродуктів в українському парламенті. Лише через два роки уряд прийняв постанову «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» 13 травня 2009 року № 468 [17], а Верховна Рада – Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів «щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах ГМО» № 1778 від 17 грудня 2009 року [18], згідно з якими вся харчова продукція підлягає в Україні обов'язковому маркуванню про наявність чи відсутність ГМО [1, с. 180-194]. Однак ці вимоги були декларативними. Указана постанова потягнула лише різке збільшення товарів, на яких є відмітка «Без ГМО».

З моменту прийняття спеціального Закону та визначення головних засад регулювання відповідних відносин розпочалося більш активне

формування законодавства про ГМ-технології. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 року № 808 було затверджено Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі (із наступними змінами) [19], а постановою від 12 жовтня 2010 року № 919 – Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням (із наступними змінами) [20]. Поступове створення спеціального законодавства не означає дієвість нормативно-правових основ чи розповсюдженість таких правовідносин.

Довгий час законодавство діяло скоріше як блокатор таких відносин. Лише у липні 2013 року в Україні вперше була зареєстрована ГМ-сировина для виробництва кормів – ГМ-соевий шрот. У 2015 році реєстрацію проведено й відносно вірусу, який є складовою вакцини для м'ясоїдних тварин. У 2011 році наказом Мінприроди України затверджено Критерії оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище [21]. Названий акт розроблено з метою визначення оцінки впливу на навколишнє природне середовище ГМО та їх метаболітів протягом усього виробничого циклу їх використання, можливості виникнення та вірогідних масштабів наслідків негативного впливу на довкілля при поводженні з ГМО у відкритій системі.

Взагалі, формування вітчизняного законодавства про ГМО відбувалося «із запізненням», тобто законодавство критично не встигало за стрімким розвитком фактичного створення та використання нових генних технологій. Саме тому на етапі відсутності нормативного регулювання тих чи інших питань вирішальну роль у регулюванні суспільних відносин відіграла у тому числі судова практика із застосуванням аналогії закону чи аналогії права

[6, с. 3-40].

Аналіз вітчизняного законодавства, яке регулює відносини створення, обігу та використання ГМО, вказує на існування таких основних принципових засад регламентації цих правовідносин: обов'язкова державна реєстрація та маркування.

Обов'язкова державна реєстрація. Незважаючи на те, що відповідна вимога є цілком адекватною в умовах світового досвіду правового регулювання біотехнологічної сфери, її конкретний механізм викликає деякі зауваження вчених. Наприклад, В. О. Юрескул зазначає, що ст. 14 вітчизняного Закону, яка містить норму про те, що у реєстрації ГМО може бути відмовлено у разі отримання науково обґрунтованої інформації про їх небезпеку, суперечить принципу перестороги [22, с. 621-623]. Основна методологічна засада врегулювання обігу ГМО, закріплена на міжнародно-правовому рівні та втілена у принципі перестороги (принципі обережності), що спрямований на запобігання шкоди довкіллю при поводженні з ГМО або максимальне обмеження можливого несприятливого впливу ГМО на природне середовище ще до того, як вона буде завдана. Уперше про те, що практичне використання ГМО в господарських цілях має базуватися на принципі обережності, було наголошено у п. 15 Декларації Ріо (1992 р.) [23]. Ми згодні з думкою ученої, оскільки фактично питання про відмову в реєстрації ставиться в залежність від відсутності негативних даних, а не від присутності підтверджених позитивних, що не відповідає принципу перестороги.

Однак при тому, що законодавець постійно наголошує на обов'язковості державної реєстрації ГМО, і тим самим підкреслює свій жорсткий контроль над відповідними відносинами, учені вбачають недоліки відповідної організації державно-управлінських та контролюючих відносин.

Маркування. Проміжний крок, своєрідний компроміс між повною забороною ГМО та повним їх дозволом лежить у площині маркування продуктів, які містять відповідні речовини. Для України це питання було важливим, однак висловлюються думки щодо недоцільності таких маркувальних процедур, які не здатні забезпечити екологічну безпеку, та зрештою зводяться до формальної фіксації, що не обов'язково відповідає дійсності. ГМО в малих дозах може міститися в злакових (рис, пшениця, кукурудза), різних коренеплодах (картопля, буряк і т.д.), а також в помідорах, арахісі, насінні соняшнику, полуниці тощо. Важливо розуміти, що суть ГМО в тому, що в генетичний код цих організмів впроваджують гени інших, чужорідних. Однак в деяких продуктах просто не може бути генно-модифікованих організмів (наприклад, у воді, спиртних напоях, цукрі, солі), хоча такі позначення все одно зустрічаються. Проміжний крок, своєрідний компроміс між повною забороною ГМО та повним їх дозволом лежить у площині маркування продуктів, які містять відповідні речовини. Для України це питання було важливим, однак висловлюються думки щодо недоцільності таких маркувальних процедур, які не здатні забезпечити екологічну безпеку, та зрештою зводяться до формальної фіксації, що не обов'язково відповідає дійсності. ГМО в малих дозах може міститися в злакових (рис, пшениця, кукурудза), різних коренеплодах (картопля, буряк і т.д.), а також в помідорах, арахісі, насінні соняшнику, полуниці тощо. Важливо розуміти, що суть ГМО в тому, що в генетичний код цих організмів впроваджують гени інших, чужорідних. Однак в деяких продуктах просто не може бути генно-модифікованих організмів (наприклад, у воді, спиртних напоях, цукрі, солі), хоча такі позначення все одно зустрічаються [24, с. 118-122].

Незважаючи на формальне закріплення у Законі низки принципів державної політики у галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з

ГМО (ст. 3), насправді головними дієвими правовими механізмами регламентації цих відносин виступають саме проаналізовані вище два – реєстрація та маркування. У літературі висувуються пропозиції щодо розширення основних принципових засад правового регулювання використання ГМО. Наприклад, І. Якубович вважає необхідною імплементацію до національного законодавства «принципу співіснування» традиційного сільськогосподарського виробництва, органічного аграрного господарювання та використання ГМ-культур, а також забезпечення дієвих організаційно-правових механізмів контролю за дотриманням вимог законодавства щодо безпечності та якості зерна [25, с. 371-375].

Щодо майбутнього розвитку законодавства у сфері використання ГМО учені висловлюють різні позиції. Т. В. Курман пропонує закріплення порядку і правил використання біотехнологій у сільськогосподарському виробництві на законодавчому рівні шляхом розробки і прийняття або загального Закону України «Про біотехнології в сільському господарстві», або законодавчих актів більш вузької сфери дії – Законів України «Про біопестициди», «Про біологічний захист сільськогосподарських рослин», «Про біозасоби у тваринництві» тощо. Це вбачається необхідним для того, щоб забезпечити сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, виключивши усі можливі ризики для життя та здоров'я людини, довкілля, біологічного різноманіття тощо [5, с. 173-176].

Таким чином, у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України, особливого значення набувають питання щодо наближення змісту національного законодавства до законодавства ЄС. При цьому ми переконані, що наближення – не значить копіювання норм та механізмів. Наближення означає розуміння основних принципів, сутності та мети зарубіжних правових моделей та їх втілення у вітчизняних законодавчих актах.

Відтак, важливого значення набувають принципи Директиви Ради 2001/18/ЄС, які перекликаються з тими, що зазначені в Картагенському протоколі про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття. По-перше, всіх їх об'єднує превентивний принцип, сутність якого виражається у попередженні настання негативних наслідків щодо впливу на здоров'я людей та довкілля, або зведення їх до мінімальних. По-друге, важливе значення надається індивідуалізації як у контексті визначення негативних властивостей впливу ГМО, так і його сутнісних ознак, що йому притаманні порівняно із іншими ГМО (принцип індивідуалізації). По-третє, застосування наукових підходів. По-четверте, реагування на отриману інформацію щодо виявлення можливих нових впливів таких організмів на відповідні об'єкти та застосування необхідних попереджувальних заходів (інформаційний принцип).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна поступово просувається у напрямі лібералізації вимог щодо використання та обігу ГМ-рослин, що означає у перспективі підвищення актуальності біотехнологічних фітосанітарних заходів. Однак при цьому сучасний стан законодавства можна охарактеризувати як недостатньо підготовлений до відповідного просування: правові норми здебільшого загальні; неналежно впроваджений ключовий принцип перестороги; відсутні механізми забезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу ГМ-рослин; передбачення лише двох основних механізмів контролю над генетично модифікованими організмами та продукцією з їх вмістом (державна реєстрація та маркування). Разом з тим, подальших наукових досліджень потребують фактичні відносини з використання генетично модифікованих рослин та їх відповідність стану вітчизняного законодавства у цій сфері.

Література

1. Волощенко В. В. Правове забезпечення біологічної безпеки при поводженні з ГМО. Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін: матеріали Респ. наук.-практ. (Харків, 25–26 листопада 2010 року). Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. С. 37–38.
2. Духневич А. В. Правове регулювання фітосанітарного контролю в Україні у відповідності до норм СОТ. Юридичний вісник. 2014. № 2. С. 289–294.
3. Корнієнко В. М. Деякі питання правового регулювання відносин в галузі застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. Форум права. 2011. № 3. С. 385–389.
4. Курило В. І., Гиренко І. В., Курзова В. В. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2012. Вип. 173 (3). С. 97–116.
5. Курман Т. В. Теоретико-правові питання використання біотехнологій в умовах сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–10 червня 2018 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 173–176.
6. Піддубний О. Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06; 12.00.07. Київ, 2015. 43 с.
7. Поліщук В. А. Організаційно-правові проблеми сертифікації садивного

- матеріалу у промисловому садівництві України. Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези допов. Всеукр. дист. наук.-практ. конф. (Київ, 12 березня 2021 року). Київ: Освіта України, 2021. С. 95–98.
8. Радченко А. М. Сорти рослин як об'єкти аграрних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2018. 20 с.
 9. Стемпаковська Н. С. Міжнародно-правове регулювання обігу генно-модифікованої продукції. Science Online. URL: <http://nauka-online.com/> (дата звернення: 01.12.2021 року)
 10. Фролова Н. В. Правове регулювання застосування продуктів біотехнології у сільському господарстві. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 5. С. 158–161.
 11. Завгородня В. Проблеми формування юридичної термінології у сфері правового забезпечення біологічної безпеки. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 9. С. 117–120.
 12. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 22. Ст. 86.
 13. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 19. Ст. 98
 14. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон УРСР від 25.06.1991 року. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
 15. Струтинська-Струк Л. В. Правові основи біологічної безпеки в Україні: реалії чи далека перспектива? Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13-14 грудня 2007 року). Харків: Право, 2018. С. 149–155.
 16. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні,

- транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 року. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 35. Ст. 484.
17. Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2009 року № 468. Офіційний вісник України. 2009. № 37. С. 17. Ст. 1240.
18. Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів «щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах генетично модифікованих організмів (ГМО): Закон України від 17 грудня 2009 року. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 9. Ст. 83.
19. Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 року № 808. Урядовий кур'єр. 2009. № 150.
20. Питання забезпечення реалізації статті 7 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 р. № 919. Урядовий кур'єр. 2010. № 195.
21. Про затвердження Критеріїв оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 7 лютого 2011 року. Офіційний вісник України. 2011. № 17. С. 52. Ст. 722.
22. Юрескул В. О. Щодо застосування принципу перестороги до генетично

- змінених організмів. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16–17 травня 2013 року). Одеса: Фенікс, 2013. С. 621–623.
23. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (дата звернення: 01.12.2021 року)
24. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Нові правила виробництва, маркування та обігу органічної продукції. Історико-правовий часопис. 2019. № 2 (14). С. 118–122.
25. Якубович І. Правове регулювання якості та безпечності зерна в Україні. Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 371–375.

References

1. Voloshchenko V. V. Pravove zabezpechennya biolohichnoyi bezpeky pry povodzhenni z HMO. Suchasni ekolohichni problemy ta metodyka vykladannya ekoloho-pravovykh dystsyplin: materialy Resp. nauk.-prakt. (Kharkiv, 25–26 lystopada 2010 roku). Kharkiv: NYUUAU im. Yaroslava Mudroho, 2010. S. 37–38. [in Ukraine].
2. Dukhnevych A. V. Pravove rehulyuvannya fitosanitarnoho kontrolyu v Ukrayini u vidpovidnosti do norm SOT. Yurydychnyy visnyk. 2014. № 2. S. 289–294. [in Ukraine].
3. Korniyenko V. M. Deyaki pytannya pravovoho rehulyuvannya vidnosyn v haluzi zastosuvannya zasobiv zakhystu sil's'kohospodars'kykh roslyn. Forum prava. 2011. № 3. S. 385–389. [in Ukraine].

4. Kurylo V. I., Hyrenko I. V., Kurzova V. V. Pravove zabezpechennya zberezhennya i vykorystannya henetychnykh resursiv roslyn cherez pryzmu hlobalizatsiyi problemy biobezpeky. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya: Pravo. 2012. Vyp. 173 (3). S. 97–116. [in Ukraine].
5. Kurman T. V. Teoretyko-pravovi pytannya vykorystannya biotekhnolohiy v umovakh staloho rozvytku sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva. Tretye zibrannya fakhivtsiv sporidnennykh kafedr shchodo obhovorennya stratehiyi evolyutsiyi ahrarykh, zemel'nykh, ekolohichnykh ta pryrodo resursnykh pravovidnosyn u konteksti intehratsiynoho rozvytku Ukrayiny: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 7–10 chervnya 2018 roku). Odesa: Vydavnychy dim «Hel'vetyka», 2018. S. 173–176. [in Ukraine].
6. Piddubnyy O. YU. Pravovidnosyny u sferi biotekhnolohiy: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.06; 12.00.07. Kyiv, 2015. 43 s. [in Ukraine].
7. Polishchuk V. A. Orhanizatsiyno-pravovi problemy sertyfikatsiyi sadyvnoho materialu u promyslovomu sadivnytstvi Ukrayiny. Ahraryne, zemel'ne, ekolohichne, trudove pravo ta pravo sotsial'noho zabezpechennya: zdobutky ta perspektyvy rozvytku v Ukrayini: tezy dopov. Vseukr. dyst. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 12 bereznya 2021 roku). Kyiv: Osvita Ukrayiny, 2021. S. 95–98. [in Ukraine].
8. Radchenko A. M. Sorty roslyn yak ob'yekty ahrarykh pravovidnosyn: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06. Kyiv, 2018. 20 s. [in Ukraine].
9. Stempakovs'ka N. S. Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya obihu henno-modyfikovanoyi produktsiyi. Science Online. URL: <http://nauka-online.com/> (data zvernennya: 01.12.2021 roku) [in Ukraine].
10. Frolova N. V. Pravove rehulyuvannya zastosuvannya produktiv biotekhnolohiyi u sil's'komu hospodarstvi. Porivnyal'no-analitychne pravo.

2015. № 5. S. 158–161. [in Ukraine].
11. Zavhorodnya V. Problemy formuvannya yurydychnoyi terminolohiyi u sferi pravovoho zabezpechennya biolohichnoyi bezpeky. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. 2007. № 9. S. 117–120. [in Ukraine].
 12. Pro likars'ki zasoby: Zakon Ukrayiny vid 04.04.1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1996. № 22. St. 86. [in Ukraine].
 13. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrayiny vid 23.12.1997 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1998. № 19. St. 98 [in Ukraine].
 14. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha: Zakon URSR vid 25.06.1991 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1991. № 41. St. 546. [in Ukraine].
 15. Strutyns'ka-Struk L. V. Pravovi osnovy biolohichnoyi bezpeky v Ukrayini: realiyi chy daleka parspektyva? *Ekolohichne zakonodavstvo Ukrayiny: stan ta perspektyvy rozvytku: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 13–14 hrudnya 2007 roku)*. Kharkiv: Pravo, 2018. S. 149–155. [in Ukraine].
 16. Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv: Zakon Ukrayiny vid 31.05.2007 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2007. № 35. St. 484. [in Ukraine].
 17. Pro zatverdzhennya Poryadku etyketuvannya kharchovykh produktiv, yaki mistyat' henetychno modyfikovani orhanizmy abo vyrobleri z yikh vykorystanniam ta vvodyat'sya v obih: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 13 travnya 2009 roku № 468. *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*. 2009. № 37. S. 17. St. 1240. [in Ukraine].
 18. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro bezpechnist' ta yakist' kharchovykh produktiv «shchodo informuvannya hromadyan pro nayavnist' u

- kharchovykh produktakh henetychno modyfikovanykh orhanizmiv (HMO): Zakon Ukrayiny vid 17 hrudnya 2009 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2010. № 9. St. 83. [in Ukraine].
19. Deyaki pytannya provedennya aprobatsiyi (vyprobuvannya) ta reyestratsiyi henetychno modyfikovanykh orhanizmiv sortiv sil's'kohospodars'kykh roslyn: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 23 lypnya 2009 roku № 808. Uryadovyy kur'yer. 2009. № 150. [in Ukraine].
20. Pytannya zabezpechennya realizatsiyi statti 7 Zakonu Ukrayiny «Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv»: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 12 zhovtnya 2010 r. № 919. Uryadovyy kur'yer. 2010. № 195. [in Ukraine].
21. Pro zatverdzhennya Kryteriyiv otsinky ryzyku potentsiynoho vplyvu henetychno modyfikovanykh orhanizmiv na navkolyshnye pryrodne seredovyshe: nakaz Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny vid 7 lyutoho 2011 roku. Ofitsiyiny visnyk Ukrayiny. 2011. № 17. S. 52. St. 722. [in Ukraine].
22. Yureskul V. O. Shchodo zastosuvannya pryntsypu perestorohy do henetychno zminenykh orhanizmiv. Pravove zhyttya suchasnoyi Ukrayiny: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 16-17 travnya 2013 roku). Odesa: Feniks, 2013. S. 621–623. [in Ukraine].
23. Deklaratsiya Rio-de-Zhaneyro shchodo navkolyshn'oho seredovyshecha ta rozvytku vid 14.06.1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (data zvernennya: 01.12.2021 roku) [in Ukraine].
24. Bosnyuk-Hryhor"yeva Yu. P. Novi pravyla vyrobnytstva, markuvannya ta obihu orhanichnoyi produktsiyi. Istoryko-pravovyy chasopys. 2019. № 2 (14).

- S. 118–122. [in Ukraine].
25. Yakubovych I. Pravove rehulyuvannya yakosti ta bezpechnosti zerna v Ukrayini. Ekoloho-pravovyy status lyudyny i hromadyanyna: retrospektyvnyy ta perspektyvnyy pohlyady: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyyiv, 31 travnya 2019 roku). Chernivtsi: Kondrat'yev A. V., 2019. S. 371–375. [in Ukraine].